

Veckans fråga!

Är det för sent att plantera lök?

FRÅGA: Hur långt fram på hösten kan man plantera tulpanlökar?

HH

SVAR: Så länge det går att gräva ner dem. Se bara till att lökarna är

friska, inte uttorkade eller mögliga. Glöm inte att göra dig själv tjänsten att märka ut var du planterade dem, antingen på plats med en träpinne med text på eller på en skiss över trädgården.

Hjärtligt full

■ **De kan fyllas** med löv, äpplen, ris eller julgranskulor och hängas upp som prydnad ute eller inne.

Här är ett set med tre hjärtan av hönsnät som säljs av Smarta Saker för 298 kronor.

Mjölksyra ger superväxt-näring

”Jag har hittat bästa komposten”

Tycker du att det är äckligt med kompost inne? Prova bokashi. Den japanska inomhuskomposten förvandlar matresterna till superväxtnäring! Sanne Hammarberg har gjort det i sex år och är lyrisk.

AV AGNETA BERGSTRÖM | FOTO AGNETA BERGSTRÖM

Sanne Hammarberg driver Källtorps trädgård, en ekologisk visningsträdgård i Nacka utanför Stockholm. Hon har de flesta sorters komposter som finns: Kall, varm, latrin och nu det senaste – den japanska metoden bokashi.

– Jag har gjort det i sex år och den ger det bästa och mest näringsrika kompostmaterialet. I bokashin slänger jag godbitarna, matresterna från köket, som innehåller mycket näring, säger Sanne.

Hon visar upp en hink med mogen bokashi som hon ska tömma i köksträdgården.

Bokashi är ett sätt att kompostera matrester med hjälp av nyttiga och effektiva mikroorganismer.

Man lägger matresterna i en hink och varvar med ett särskilt bokashiströ. Sedan sätter man på ett lufttätt lock. Hinken står inomhus, under diskbänken till exempel, och avger ingen lukt.

Tack vare ströblandningen, som bland annat innehåller mjölksyrebakterier och jästsvampar, sätts nedbrytningen i gång. Det är precis som när man mjölksyrar grönsaker i syrefri miljö.

När vi kikar ned i Sannes bokashihink som stått och mognat under 2-3 veckor ser inte mycket ut att ha hänt.

Men det är bara på ytan. På mikro-nivå har bakterier och svampar fullständigt möblerat om i matresterna så att näringsämnen kan tas upp av växterna. Näsan uppfattar processen – en

syrlig doft som påminner lite om vinäger letar sig upp ur hinken.

Sanne bär ut hinken i odlingarna där hon tömmer den under en stor squash-planta. Hon blandar om den mogna bokashin med de växtrester som redan täcker marken runt plantan. En av rödhakarna som kläckts i trädgården under sommaren tittar nyfiket på.

Bättre än en vanlig kompost

Till bokashikompostens förtjänster hör, förutom att den bryts ned snabbt, att den bevarar näringsämnen bättre än en vanlig kompost, att den inte luktar illa och att den inte lockar råttor och möss.

– Med bokashi sluter man kretsloppet så att näringen i matresterna snabbt kan tas upp av växterna. Dessutom gör mikroorganismerna att jorden blir bördigare, att växternas rötter utvecklas bättre och att plantorna blir kraftigare och friskare så att skördarna blir större, berättar Sanne.

Dessutom producerar komposten ett näringsrikt kompostvatten som tappas från en kran i botten av hinken var tredje, fjärde dag.

– Man späder det 100 gånger och får ett jättefint näringsvatten som man kan använda både i trädgården och till krukväxterna, säger Sanne.

Bokashikompost är bara ett av många sätt att använda blandningen av effektiva mikroorganismer, som saluförs under namnet EM och som utvecklats av den japanske agronomen Teruo Higa.

ÄLSKAR KRETSLOPP. Sanne är på väg att tömma en hink mogen bokashi i odlingarna. Hon använder en speciell hink med tappkran som tagits fram för att man ska kunna kompostera på ett smidigt sätt. Medan man fyller den ena hinken får den andra stå och mogna.

”Gröna Örten, krossad imellan stenar jämte Spindelwäff och härskt fläsk, brukas på Fulslag eller onda bettet i dess början”.

Skrivet 1806 om örten nattskatta.

Veckans tips!

Fint på graven med ris och lövros

■ **Se så vackert** Helén Titoff gjort på en grav på kyrkogården i Gagnef. Hon hämtade grannris och mossa från egen skog och gjorde fina rosor av lönnlöv och satte på en kudde av mossa.

Vill du också lära dig hur man gör fina rosor av lönnlöv? Gå in på www.tidningenland.se och klicka på kategorin ”Gör det själv”.

Uppväxt i Köpenhamn

Namn: Sanne Hammarberg.

Bor: Saltsjö-Boo.

Familj: Maken och kollegan Torbjörn och sonen Esben, 18 år.

Bakgrund: Uppvuxen i Köpenhamn, utbildad farmaceut, har arbetat på apotek, inom barnomsorgen och med vuxna med utvecklingshandikapp.

Gör: Driver ekologiska Källtorps trädgård i Nacka. Här finns fruktträd, bär, örter och andra fleråriga växter, samodling, täckodling, bin, myskankor, höns och grisar. I verksamheten ingår förskola, rehabilitering och kafé.

Mer info: www.kalltorpstradgard.se.

Han forskade på hur man skulle kunna hitta alternativ till kemikaliejordbruket med hjälp av mikroorganismer och studerade olika bakterier.

Resterna av bakteriekulturerna slogs ut i samma hink och hälldes ut på en gräsmatta. Av en slump lade han märke till att gräset växte väldigt bra där han hällt ut bakterierna.

Terua Higa förfinade sammansättningen av mikroorganismer och i dag används de till så olika saker som rengöring, ensilage, vattenrening, vård av hovar och sår hos hästar, att spreja skor som luktar surt med och för att göra miljön i ladugårdar och stall hälsosammare.

– Man tillsätter goda bakterier för att motverka effekten av dåliga bakterier, som kan ge upphov till dålig lukt eller sjukdomar. Det är lite som när man äter mjölksyretabletter innan man åker utomlands för att inte bli magsjuk av en ny bakterieflorea, förklarar Sanne.

Funkar också till städning

Förutom till bokashikomposten använder Sanne EM-produkter till städning, vattenrening och till att göra rent i grisarnas, hönsens och ankornas utrymnen.

– Sedan jag började använda EM hos hönsen har den typiska sträva lukten där försvunnit, säger hon.

Sanne tar ett par nävar bokashibollar, gjorda av bokashiströ och lera, och slänger ut dem i dammen. Försiktigt – för att inte skrämna de dånande myskankorna.

– I Japan används effektiva mikroorganismer för att rena vatten i stor skala, bland annat har man renat innanhavet Seto, berättar hon. ■

Bokashi – så funkar det

1 Sanne samlar köksavfall i en liten hink och fyller på bokashin i slutet av dagen. Alla matrester, även kött, fisk, räkskal, ostkanter och citrusskal, kan läggas i bokashin, de bryts ner snabbare om de är finfördelade. Däremot ska man inte hälla i mjölkprodukter.

2 Matresterna blandas med bokashi-strö som består av vetekli och effektiva mikroorganismer, EM. 1–2 matskedar per kilo matrester. Enklast är att köpa färdigt strö men det är också möjligt att göra det själv utifrån en färdig lösning med mikroorganismer.

Köp på mässor

■ **Utrustning för bokashikompostering** och andra EM-produkter säljs bland annat på trädgårdsmässor och i nätbutiker. Mer info: www.greenfoot.se, www.bokashi.se.

3 Luften pressas ut eftersom fermenteringen sker bäst i syrefri miljö. Av samma anledning är det bäst att inte öppna locket på bokashin i onödan. När hinken är full får den stå i rumstemperatur i 2–3 veckor medan innehållet fermenteras.

4 Bokashin producerar en näringsrik vätska som tappas av var 3–4 dag. En sildel skiljer vätskan från matresterna i hinken. Bokashivätskan späds 1 till 100 och kan användas som näringsvatten både ute och inne.

5 Den mogna bokashin kan läggas direkt i odlingarna. Gräv eller mylla ner den och täck den med jord eller ett lager växtrester. Efter ett par veckor är de olika beståndsdelarna inte längre synliga för ögat.

NYTTIGA BADBOMBER. Bollarna görs av bokashiströ och lera som torkas. Här har de dekorerats med stämplor av vallmokapslar.

VATTENRENING. Sanne slänger bokashibollar i myskankornas damm för att hålla vattnet rent och fräscht.

Bokashi på vintern

■ **Du kan spara** mogen bokashi över vintern. Oavsett hur du gör är det toppen att ha den till hands när våren kommer. Det finns flera alternativ: Lägg i påsar i växthus eller utomhus på skyddad plats, håll i varmkomposten, i en täckt odlingslåda eller i en tunna utan botten som du placerar i ett grönsaksland.

Så gör du din egen bokashi

Lands eget recept

Syra din kompost med tidningen

Bokashi behöver inte vara köpt. Så här gör du din egen, baserad på mjölksyrate tidningsark.

AV KRISTINA BÄCKSTRÖM
FOTO KRISTINA BÄCKSTRÖM

Här får du beskrivningen på hur du gör mjölksyrate tidningsark som varvas med kompostmaterialet i en hink med tätt lock. Grunda komposthinken med ett lager ihopskrynklat papper, varva sedan kompost med tidningsark.

Så gör du egna syrade bokashiark

1 Blanda en del ris med två delar vatten, 1 dl ris och 2 dl vatten. Skaka kraftigt och sila bort riset.

2 Häll risvattnet i en burk med ordentligt med jäsurum, minst dubbelt så mycket luft som vatten. Täck luftigt, till exempel med ett pappersark eller tyg, och låt stå svalt och mörkt i 5-8 dagar.

3 Nu ska lösningen dofta syrligt. Sila bort eventuella partiklar. Blanda risvattnet med mjölk i en större behållare, en del risvatten med 10 delar mjölk. Ställ svalt och låt jäsa. Inga täta lock,

gaserna måste kunna komma ut.

4 Nu har mjölken bildat ett flytande hårdare lager. Sila bort det och behåll den gula vätskan i botten. Det är ditt mjölksyreserum.

5 Blanda en del mjölksyreserum med sex delar vatten och en del sirap. Blöt tidningspapper i lösningen och lägg bunten i en tät plastpåse utan luft. Låt jäsa på sval och mörk plats i två veckor.

6 Nu är arken syrade. Ta ut dem ur påsen och låt dem torka var för sig. Nu kan du använda dem i din kompost.

LUKTFRITT. Varva komposten med hemsyrat papper.

Till dig som är trogen läsare!

Landbutiken

Ge bort en traktor i jul!

Tillhör du dem som älskar traktorer eller känner du någon som gör det? Varför inte passa på att ge bort en minitraktor från Universal Hobbies i present? Tidningen Land erbjuder nu fyra modeller till specialpris.

Så beställer du modellerna

FRAKT. Frakt, 99 kronor, tillkommer oavsett antal beställda traktorer.

ENKELT VIA NÄTET. Gå in på www.tidningenland.se och beställ.

MED KUPONGEN. Fyll i, klipp ut och skicka in kupongen bredvid!

BESTÄLL REDAN I DAG! Erbjudandet gäller med reservation för slutförsäljning till och med den 31 december 2014. För att få din traktor före jul behöver vi din beställning senast den 12 december. Detta är ett samarbete mellan Land och K.T.S Maskiner AB.

INFORMATION. Vill du veta mer om din beställning? Kontakta Richard Persson, telefon 019-58 50 25 eller på mejladress modeller@kts.se

Perfekta julklappen för både stora och små

Ja tack, jag vill gärna beställa!

Namn: .....

Adress: .....

Postadress: .....

Telefon: .....

Land

Land bjuder på portot

SVARSPOST
200 782 85

110 06 STOCKHOLM

LRF Media AB lagrar kunduppgifter för att kunna fullgöra kundrelationer och lämna förmånliga erbjudanden om egna och andras produkter. Genom att fylla i e-post och mobilnummer ger du LRF Media AB tillåtelse att kontakta dig med erbjudanden. För kontroll, rättelse eller anmälan om spärr av personuppgifter, kontakta LRF Media AB, Box 78, 685 22 Torsby, tel: 08-588 365 13.

Fendt 20 G -1955.
6,5 x 3,5 x 4 cm. Skala 1:43.
Art nr 5-6099.

Antal: .....stycken.
Pris: 199 kr (ord pris 211 kr).

Fendt 516 Vario.
16 x 8 x 11 cm. Skala 1:32.
Art nr 5-4117.

Antal: .....stycken.
Pris: 519 kr (ord pris 560 kr).

Fiat 880 DT.
8,5 x 4,5 x 6 cm. Skala 1:43.
Art nr 5-6058.

Antal: ..... stycken.
Pris: 219 kr (ord pris 240 kr).

Oliver 600.
8 x 4 x 5 cm. Skala 1:43.
Art nr 5-6102.

Antal: ..... stycken.
Pris: 199 kr (ord pris 211 kr).